

"אָנְכִי ה' אֱלֹהֶיךָ" היא המצווה לידע את השם – חלק א

מאת אדיר דחוח-הלוי

במאמרים הקודמים למדנו על ההבדל שבין ידיעה לבין אמונה. למדנו שדעה היא קניית השקפה לאחר חקירה יסודית מקיפה ומעמיקה, לעומת אמונה שהיא אימוץ שטחי ושרירותי של כותרת השקפה, נכונה או לא נכונה, ללא חקירה ובדיקה אחר מוצאה, מהותה ואמיתתה. עתה, רק לאחר שהוסבר מהי הדעה, אנו יכולים לעיין במצוות ידיעת השם.

הגדרת המצווה וחשיבותה

הרמב"ם כתב ספר שנקרא "ספר המצוות" ואותו הוא הקדיש לכל אחת ואחת מ-613 המצוות שבתורה. בספרו הוא מוכיח את מקור המצוות מן התורה ומספרות חז"ל, ומציב ארבעה-עשר כללים שלפיהם יש לאבחן כל ציווי ואזהרה שבתורה, ולקבוע האם אכן יש לכלול אותם בתוך 613 המצוות של דת משה. המצוה הראשונה שהרמב"ם בוחר לבאר בספר המצוות היא ידיעת השם, מכך שהוא בוחר לפתוח דווקא בה, אנו מתחילים ללמוד משהו על מרכזיותה וחשיבותה. וזה לשון הרמב"ם שם:

"המצוה הראשונה, הוא הציווי שנצטוונו בידיעת האלהות, והוא שנדע שיש שם [במציאות] עלה וְסִבָּה, הוא הפועל את כל הנמצאים, והוא אמרו יתעלה 'אָנְכִי ה' אֱלֹהֶיךָ' [שמות כ; דברים ה] [...] 'אָנְכִי ה' אֱלֹהֶיךָ' וְלֹא יִהְיֶה לְךָ' – מפי הגבורה שמענום".

מדבריו עולה, שידיעת השם היא ידיעת האלהות היא ידיעת בורא עולם, ובהמשך ננסה להבין איך אפשר לדעת את בורא עולם. כמו כן, הרמב"ם מזכיר את המדרש שמתאר את מעמד הר סיני וקבלת עשרת הדיברות, ובו נאמר, ששתי הדיברות הראשונות ניתנו לנו מפי הגבורה. וזה לשון המדרש:

"וכשהיה הדיבור יוצא מפי הגבורה היה סובב בכל מחנה ישראל בקולות וברקים ובלפידים אש ומזהיר אותם 'אָנְכִי ה' אֱלֹהֶיךָ'. וכששמעו ישראל 'אָנְכִי ה' אֱלֹהֶיךָ', וְלֹא יִהְיֶה לְךָ', מיד אמרו למשה רבנו: 'דַּבֵּר אֵתָה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל יִדְבַּר עִמָּנוּ אֱ-לֹהִים פֶּן נָמוּת' [שם]" (פסיקתא זוטרית (לקח טוב), שמות שם).

נמצא אפוא, שמצוות ידיעת השם היא מצווה חשובה מאין כמותה משתי סיבות: האחת, היא המצווה הראשונה שניתנה לנו במעמד הר סיני, והשנייה, מצווה זו היא אחת משתי המצוות היחידות שניתנו לנו מפי הגבורה.

ידיעת השם – ציווי לידיעת המדעים

כאמור, השם ציווה אותנו לדעת "שיש שם עלה וסבה", ושי"הוא הפועל את כל הנמצאים". עוד למדנו, שהמונח ידיעה איננו מבטא אמונה או מסורת של קבלה שטחית, אלא חקירה מקיפה מעמיקה ויסודית. אם כן, באיזו חקירה מקיפה ומעמיקה מדובר כאן? מהגדרת המצווה בספר המצוות עולה, שמדובר בידיעת המדעים, מפני שהקב"ה פועל בעולם דרך הטבע הנפלא והעצום ודרכו הוא מפעיל את כל הנמצאים. כלומר, אנו מחויבים לדעת את מציאות השם (= "שיש שם עלה וסבה"), באמצעות התבוננות בבריאה ובכל מה שבתוכה, שהרי בה השם "פועל את כל הנמצאים", ומהתבוננות בפעולות נלמד על פועל הפעולות.

הרמב"ם בוחר לפתוח את ארבעת-עשר ספרי משנה תורה ב"ספר המדע", הוא ספר הדעת. ספר זה עוסק בעיקר במצוות שתכליתן הקניית השקפות נכונות, והכשרת נפש האדם להתנהלות אישית וחברתית תקינה. כלומר, הרמב"ם מלמד אותנו, שללא

השקפות ודעות נכונות התועלת בקיום המצוות מעטה מאד, אם בכלל. וכמו שמרי מבאר בראש ספר המדע, שהרמב"ם קורא להלכות הראשונות "הלכות יסודי התורה", מפני ש"לדעת רבנו, מי שנדמה לו שהוא יודע תורה, ואינו יודע את השם בדרכו של רבנו ובשיטתו גם תורה אין לו". ובמקום אחר מרי מעיר: "שאם אין האדם יודע את השם ומייחדו באמת הרי הוא עובד ללא אלהי אמת, ומה ערך אם כן למצוות שהוא עושה?" (תורת חובות הלבבות, עמ' יט, הערה 71). והנה, המצווה הראשונה שבה הרמב"ם בוחר לפתוח את "ספר המדע" היא מצות ידיעת השם, וזה לשונו:

"יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון, והוא ממציא כל הנמצא, וכל הנמצאין מן שמים וארץ ומה שביניהן לא נמצאו אלא מאמתת המצאו. ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי – אין דבר אחר יכול להמצאות. ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאין מלבדו מצויין – הוא לבדו יהיה מצוי, ולא יבטל הוא לבטולן. שכל הנמצאין צריכין לו, והוא ברוך הוא אינו צריך להן ולא לאחד מהן. לפיכך אין אמתתו כאמתת אחד מהן, הוא שהנביא אומר 'וה' אֱלֹהִים אֶמֶת' [ירמיה י], הוא לבדו האמת, ואין לאַחַר אמת כאמתו. והוא שהתורה אומרת 'אֵין עוֹד מִלְבָּדוֹ' [דברים ד], כלומר אין שום מצוי אמת מלבדו כמותו. המצוי הזה הוא א-להי העולם אדון כל הארץ, והוא המנהיג הגלגל [=היקום] בכח שאין לו קץ ותכלית, בכח שאין לו הפסק, שהגלגל סובב תמיד, ואי אפשר שיסוב בלא מסבב, והוא ברוך הוא המסבב אותו בלא יד ולא גוף. וידיעת דבר זה מצות עשה, שנאמר 'אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ'."

השרש "מצא" לנגזרותיו השונות חוזר על עצמו שוב ושוב בהלכה: מצוי, ממציא, נמצא, נמצאין, נמצאו, המצאו, להמצאות, מצויין. ולכן, משפט המפתח שמלמדנו כיצד נדע "שיש שם מצוי ראשון", הוא: "והוא ממציא כל הנמצא, וכל הנמצאים מן שמים וארץ ומה שביניהן לא נמצאו אלא מאמתת המצאו". כלומר, ידיעת השם נקנית מתוך התבוננות במציאות ובנמצאים שמצויים בבריאה.

התבוננות בנמצאים פירושה התבוננות בפעולותיו של ה' יתברך, דהיינו לימוד המדעים השונים: המדעים המכשירים, שהם מדעי ההוכחה והסתירה השונים שבהם יחודד השכל ובהם תלמד ההבחנה בין האמת לבין השקר, כגון מתמטיקה או הנדסה; והמדעים המובילים שהם כל תחומי מדעי הטבע השונים. נמצא אפוא, שגם מהפסקה הראשונה בספר משנה תורה אנו למדים, כי מצות ידיעת השם שבה נצטוונו בדיבר הראשון מעשרת הדיברות – היא מצות לימוד המדעים.

בחודש הבא א"ה, נביא ראייה נוספת מתוך דברי הרמב"ם שמצוות ידיעת השם היא ציווי ללימוד המדעים, וכן נלמד על החשיבות הנוספת שבידיעת המדעים והיא, שבאמצעותם האדם לומד להבחין בין האמת לבין השקר.